

Rogaland: Flest sysselsatte og færrest sykmeldte

Yrkesdeltakelsen for i fjor var rekordhøy. Sysselsettingen har sunket noe siden toppen høsten 2008. Samtidig er veksten i arbeidsledigheten lavere enn i mange andre europeiske land. Sykefraværet er stabilt, men varierer mellom fylkene: Rogaland, Oslo og Sogn og Fjordane har det laveste legemeldte sykefraværet i landet. Over halvparten av norske arbeidstakere opplever å kunne bestemme eget arbeidstempo. Dette gjelder i større grad menn enn kvinner, og graden av kontroll stiger med alder.

Antallet personer i arbeidsstyrken økte med 84 000, eller 3,4 prosent, fra 2007 til 2008. Det viser tall fra Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Dette er en ganske stor økning sammenlignet med andre år. Arbeidsstyrken i 2008 var dermed 2 591 000 personer (1 370 000 menn og 1 222 000 kvinner), hvorav 67 000 var arbeidsledige (se tekstboks).

Rekordhøy yrkesdeltakelse i 2008 ...

Arbeidsstyrken i prosent av befolkningen kom opp i 73,9 prosent for 2008 sett under ett, noe som tilsvarte en økning på 1 prosentpoeng fra året før. Dette er den høyeste yrkesfrekvensen som noensinne er registrert i AKU på årsbasis (se tekstboks om AKU), og det er kun i årene 1998-2002 at den har vært over 73 prosent. Det er fortsatt slik at menn deltar i yrkeslivet i noe større grad enn kvinner: I 2008 var yrkesfrekvensen 77,1 prosent for menn og 70,7 prosent for kvinner.

Norge har høy yrkesdeltakelse sammenlignet med andre europeiske land, hele 10 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet i EU. Dette kommer spesielt av at mange kvinner, unge og eldre er sysselsatte (se figur 1). Alle de tre skandinaviske landene utmerker seg ved at de har høye andeler sysselsatte kvinner i forhold til gjennomsnittet i EU. For Norges, og spesielt for Danmarks del, gjelder det også for unge sysselsatte. I begge landene er det svært vanlig å arbeide ved siden av studier. Sverige ligger noe nærmere gjennomsnittet for EU (42 prosent) når det gjelder andelen sysselsatte i alderen 15-24 år, mens både Norge og Sverige skiller seg ut med høye andeler av sysselsatte eldre (55-64 år).

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)

AKU er en utvalgsundersøkelse på nasjonalt nivå som dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i utvalget senket fra 16 til 15 år.

På grunnlag av Det sentrale folkeregisteret trekkes det tilfeldig ut et antall familieenheter bestående av til sammen 24 000 personer (per kvartal) i den aktuelle aldersgruppen. Hvert familiemedlem i denne alderen intervjues om sin tilknytning til arbeidsmarkedet i en nærmere spesifisert referanseuke. Intervjuobjektene deltar i alt åtte ganger i løpet av åtte påfølgende kvartaler, slik at utvalget fornyes med 1/8 hvert kvartal. Svarprosenten er om lag 86 prosent.

Erik Herstad Horgen og
Elisabeth Rønning

Sentrale begreper

Arbeidsstyrken er summen av de sysselsatte og de arbeidsledige. **Sysselsatte** er personer med inntektsgivende arbeid. **Arbeidsledige** er personer uten inntektsgivende arbeid, men som forsøker å skaffe seg arbeid og som kan begynne i arbeid straks.

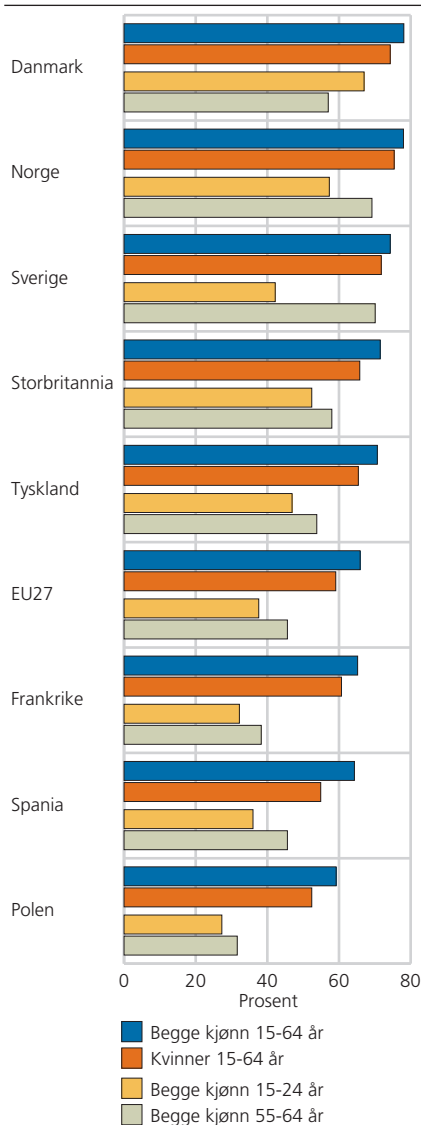
Arbeidsledighetsprosenten regnes av arbeidsstyrken. **Yrkesfrekvens/yrkesdeltakelse** omfatter både sysselsatte og arbeidsledige og viser forholdet mellom arbeidsstyrken og befolkningen. Andelen sysselsatte viser forholdet mellom sysselsatte og befolkningen.

Erik Herstad Horgen er statsviter og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk. (erik.horgen@ssb.no)

Elisabeth Rønning er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (elisabeth.ronning@ssb.no)

Figur 1. Sysselsatte personer (15-64 år), etter kjønn og aldersgruppe. Utvalgte land. 2008. Prosent av personer i hver gruppe

Kilde: Labour Force Survey, Eurostat.

... men sysselsettingen synker i 2009

Veksten i sysselsettingen som vi har sett de siste årene, begynte å bremse opp løpet av 2008. Ifølge sesongjusterte tall fra AKU holdt sysselsettingen seg stabil fra mai 2008 og utover i 2009. Tallene for juli 2009 viste imidlertid en nedgang i antall sysselsatte sammenlignet med toppen høsten 2008. Mesteparten av nedgangen kom blant personer mellom 16 og 24 år. Dette kan komme av at mange unge velger å bli værende under utdanning i stedet for å gå ut i arbeidslivet.

Nedgangen i sysselsettingen ser ut til å ha forsterket de regionale forskjellene. I andre kvartal 2009 var andelen sysselsatte høyest i Rogaland, Sogn og Fjordane og Akershus: I alle disse fylkene var andelen sysselsatte over 74 prosent. På bunnen lå Aust-Agder (64,9 prosent) og Østfold (66,4 prosent). Disse to fylkene hadde den største nedgangen i andel sysselsatte sammenlignet med samme kvartal året før.

Sterkest nedgang for industri i Oppland

Den registerbaserte sysselsetningsstatistikken viste lavere årlig sysselsetningsvekst for alle fylkene i fjerde kvartal 2008 (se tekstboks om denne statistikken). Veksten var lavest i Sogn og Fjordane (se figur 2). Ni fylker hadde nedgang i industrisysselsettingen, hvorav Oppland hadde sterkest prosentvis nedgang, 3,5 prosent. Finnmark og Nordland hadde nedgang i sysselsettingen i de tjenesteytende næringene.

Arbeidsledigheten stiger

AKU viste en økning i arbeidsledigheten i fjerde kvartal 2008 og i de to første kvartalene i 2009 (sammenlignet med tilsvarende kvartal året før). I andre kvartal 2009 var det 89 000 arbeidsledige, 53 000 menn og 36 000 kvinner. Dette var 17 000 flere enn tilsvarende kvartal året før. Men antallet arbeidsledige var likevel fortsatt lavere enn tre år tidligere: I andre kvartal 2006 var det 98 000 arbeidsledige.

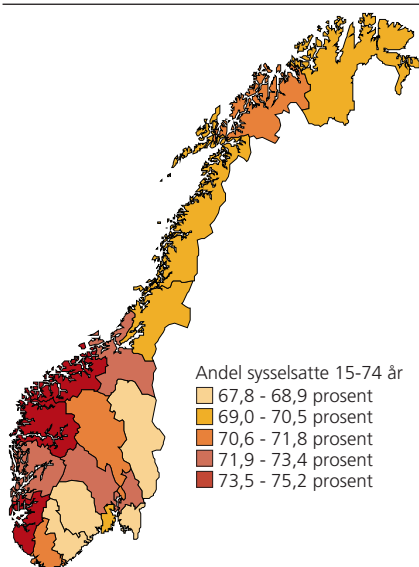
De siste 25 årene har arbeidsledigheten i hovedsak ligget mellom 2 til 4 prosent av arbeidsstyrken, med unntak av en periode på slutten av 1980-tallet frem til midten av 1990-tallet da ledigheten var 6 prosent på det meste (se figur 3). Perioden fra 2003 til 2005 skiller seg også ut, med en ledighet på rundt 5 prosent. Som det fremgår av figuren, har ledigheten blant menn vært større enn ledigheten blant kvinner i periodene med høyest arbeidsledighet. Dette henger blant annet sammen med at menn oftere enn kvinner jobber i konjunkturutsatte næringer, og at de dermed er mer utsatt for økonomiske nedganger.

Den registerbaserte sysselsetningsstatistikken

Statistikken omfatter bosatte personer 15-74 år som har utført arbeid av minst én times varighet i referanseuken, eller som var midlertidig fraværende fra slikt arbeid. Data for den registerbaserte sysselsetningsstatistikken er basert på flere ulike registre. De viktigste er NAVs Arbeidsgiver-/arbeidstakerregister, lønns- og trekkoppgaveregisteret og selvangivelsesregisteret administrert av Skattedirektoratet, registeret over vernepliktige og sivilarbeidere fra henholdsvis Vernepliktsverket og Siviltjenesteadministrasjonen og Enhetsregisteret/Bedrifts- og foretaksregisteret.

Ettersom veksten i arbeidsledigheten ikke kom før i slutten av 2008, er gjennomsnittet over året på omtrent samme nivå som i 2007 (henholdsvis 2,6 og 2,5 prosent). Figur 3 fanger dermed ikke opp stigningen i arbeidsledigheten som vi har opplevd den siste tiden. I andre kvartal 2009 var andelen arbeidsledige 3,4 prosent. Statistisk sentralbyrås (SSBs) gjeldende prognoser (3. september 2009) viser at arbeidsledigheten

Figur 2. Sysselsatte (15-74 år), etter bostedsfylke. 4. kvartal 2008. Prosent av befolkningen i hver gruppe

Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

skal nå et høydepunkt i 2011 med et nivå på 4 prosent. Vi skal ikke mer enn fire år tilbake i tid før vi finner en høyere arbeidsledighet enn det denne prognosen legger opp til.

Det er menn som har stått for mesteparten av økningen i arbeidsledigheten den siste tiden. Menn er overrepresentert i en del næringer som er spesielt utsatt på grunn av finanskrisen, som for eksempel bygge- og anleggsvirksomhet og industri. Kvinner jobber i større grad i offentlig sektor og i næringer som generelt er mindre utsatt for virkningene av konjunkturerendringer.

Færre undersysselsatte ...

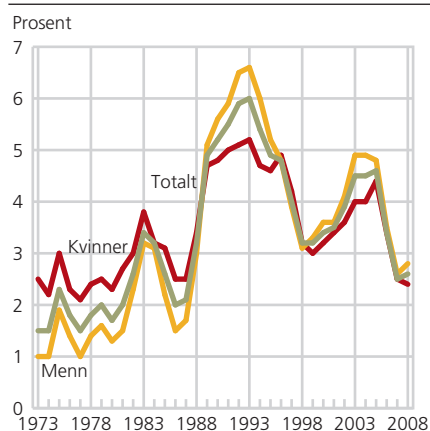
Gjennom hele 2008 viste AKU at det ble færre undersysselsatte sammenlignet med året før. Undersysselsatte er sysselsatte med deltid som avtalt arbeidstid, og som har forsøkt å få mer arbeid. Andelen undersysselsatte i 2008 var 9 prosent, noe som er det laveste som er registrert siden SSB begynte å måle dette i 1989 (se figur 4).

Av de 59 000 undersysselsatte i 2008, var 46 000 kvinner. Dette må sees i lys av at det er en mye høyere andel kvinner enn menn som arbeider deltid. Hele 42 prosent av alle sysselsatte kvinner jobbet deltid i 2008, sammenlignet med bare 13 prosent blant menn. De siste årene har disse andelenene vært relativt stabile, men den langsiktige trenden har likevel vært at det har vært en svak økning i andelen menn på deltid og en svak nedgang i andelen kvinner på deltid.

... og færre midlertidig ansatte

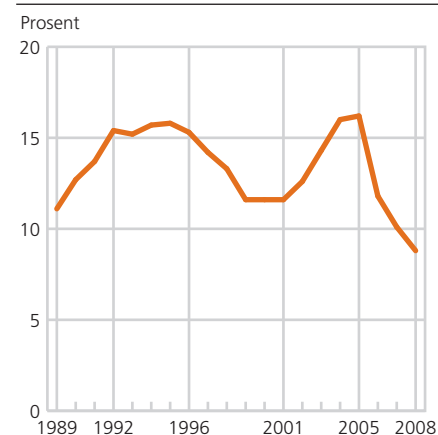
I de to siste kvartalene i 2008 og i andre kvartal 2009 ble det i AKU registrert færre midlertidig ansatte, sammenlignet med tilsvarende kvartaler året før. For 2008 sett under ett var antallet midlertidig ansatte 210 000 personer, noe som tilsvarte 9 prosent av de ansatte.

Figur 3. Arbeidsledige (15-74 år) i prosent av arbeidsstyrken, etter kjønn. 1973-2008. Prosent av personer i hver gruppe

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

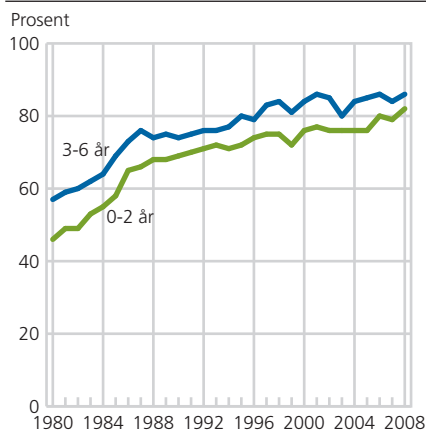
Figur 4. Undersysselsatte (15-74 år) i prosent av de deltidssysselsatte. 1989-2008

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Kvinner med barn under 7 år i arbeidsstyrken, etter alder på yngste barn. 1980-2008. Prosent

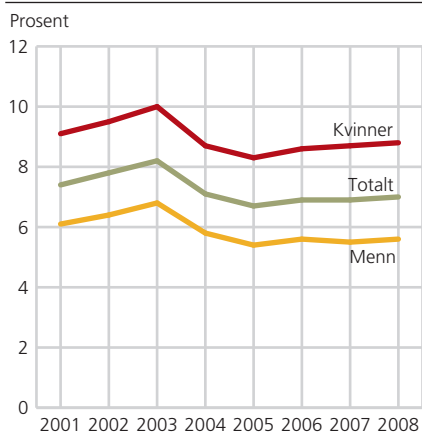
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Statistikk om sykefravær

Sykefraværsprosenten viser forholdet mellom sykefraværtdagsverk og avtalte dagsverk.

Tallene er hentet fra sykefraværstatistikken (<http://www.ssb.no/emner/06/02/sykefratot/>). Den viser egenmeldt og legemeldt sykefravær for arbeidstakere. Statistikken baserer seg på et register over alle sykmeldinger utfyllt av leger (Sykmeldingsregisteret) og en utvalgsundersøkelse til 10 000 utvalgte bedrifter om egenmeldt fravær. Den omfatter ikke selvstendig næringsdrivende eller vernepliktige.

Figur 6. Totalt sykefravær for arbeidstakere (legemeldt og egenmeldt), etter kjønn. 2001-2008. Prosent

Kilde: Den sentrale sykefraværstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

De siste ti årene har andelen midlertidig ansatte ligget på mellom 9 og 10 prosent. I 2008 arbeidet nesten halvparten innenfor helse- og sosial- eller undervisningssektoren, og 60 prosent av dem (126 000) var kvinner. I tillegg til den skjeve kjønnsfordelingen skiller midlertidig ansatte seg ut ved at de ofte er unge: Hele 58 prosent, eller 122 000, er under 29 år. Blant ansatte i alderen 16-24 år har så mye som én av fire et midlertidig ansettelsesforhold. Dette henger sammen med at mange unge jobber ved siden av studier, og at midlertidig ansettelse er det første steget inn i arbeidslivet for mange unge.

Over åtte av ti småbarnsmødre jobber

Andelen småbarnsmødre (kvinner med barn under 7 år) i arbeid har vært stabilt høy de siste årene: Yrkesfrekvensen har ligget på over 80 prosent i over ti år (AKU). De som er ute i foreldrepermisjon regnes som yrkesaktive i AKU.

Mens yrkesfrekvensen blant mødre med barn i alderen 0-2 år var under 50 prosent på begynnelsen av 1980-tallet, lå nivået på 82 prosent i 2008. Tilsvarende har yrkesfrekvensen blant kvinner med barn i alderen 3-6 år steget fra om lag 60 prosent i begynnelsen av 1980-tallet til 86 prosent i 2008. Den sterkeste veksten i yrkesfrekvensen for begge disse to gruppene kom i perioden 1980-1986, men veksten har vært relativt stabil også i perioden etter (se figur 5).

Økning i sykefraværet i kriserammede næringer

Fra og med andre kvartal 2008 til og med første kvartal 2009 så vi økning i sykefraværet (se tekstboks). I fjerde kvartal 2008 og første kvartal 2009 økte sykefraværet mest i kriserammede næringer som bygge- og anleggsvirksomhet, produksjon av metallvarer og deler til motorkjøretøy, salg av motorkjøretøy og noen forretningstjenester.

At sykefraværet i kriserammede næringer øker, kan oppfattes som noe av et paradoks. I henhold til den såkalte disiplineringseffekten forventes det at arbeidstakere sykmelder seg i mindre grad når arbeidsledigheten er høy (Bjørnstad 2006). Teorien er at arbeidstakere, uavhengig av om de er syke eller ikke, disiplineres til å bli værende i arbeid av frykt for at arbeidsgiveren vil oppfatte sykefraværet som negativt. Siden frykten for å miste arbeidet vil være større i perioder med høy arbeidsledighet enn i perioder med lav, vil denne disiplineringseffekten være høyest i perioder med høy arbeidsledighet.

Høyere sykefravær som vi nylig har sett i kriserammede næringer, kan derfor være et midlertidig resultat av den usikkerheten om egen arbeidssituasjon som oppstår hos arbeidstakere når kolleger får varsel om permitteringer eller oppsigelser. Det er derimot mer usikkert om nivået på sykefraværet i de kriserammede næringene vil holde seg stabilt også etter at omstillingene er foretatt og de svakere økonomiske tidene eventuelt vedvarer.

For 2008 sett under ett var sykefraværet (både legemeldt og egenmeldt) på 7 prosent, omtrent det samme som da den første IA-avtalen (Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv) ble innført i 2001 (se figur 6). Som i tidligere år var nivået omtrent 3 prosentpoeng høyere blant kvinner enn blant menn (henholdsvis 8,8 og 5,6 prosent i 2008). Sykefraværet er spesielt høyt i helse- og sosialnæringen som sysselsetter mange kvinner.

Høyest legemeldt sykefravær i Finnmark

I andre kvartal 2009 var det legemeldte sykefraværet høyest i Finnmark (se figur 7). Troms lå på omtrent samme nivå som Finnmark, etter en relativt stor økning i forhold til kvartalet året før. Også i Vest-Agder økte sykefraværsprosenten ganske mye, men kun til et nivå noe over landsgjennomsnittet (6,3 prosent). Fylkene med lavest sykefraværsprosent (legemeldt) i andre kvartal 2009 var Rogaland, Sogn og Fjordane og Oslo, alle med under 6 prosent. Sogn og Fjordane opplevde en vekst i egen- og legemeldt sykefravær de tre første kvartalene i 2008 (sammenlignet med tilsvarende kvartaler året før).

Høyest innvanderledighet i Østfold og Finnmark

Den registrerte arbeidsledigheten blant bosatte innvandrere gikk opp med 2,8 prosentpoeng fra mai 2008 til samme måned i 2009 (se tekstboks om statistikken for innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre). Til sammenligning økte den registrerte ledigheten i resten av befolkningen med 1 prosentpoeng. Nesten 18 000 innvandrere var registrert ledige (6,8 prosent), og det tilsvarer en økning på mer enn 8 000 personer sammenlignet med året før.

Den desidert største økningen kom blant innvandrere fra EU-land i Øst-Europa: Ledigheten steg med over 6 prosentpoeng til 8,4 prosent. Arbeidsledigheten i denne gruppen var fortsatt lavere enn for innvandrere fra Afrika (12,1 prosent), men passerte den for innvandrere fra Asia (7,8 prosent). Den laveste arbeidsledigheten finner vi fortsatt blant innvandrere fra Norden og Vest-Europa ellers.

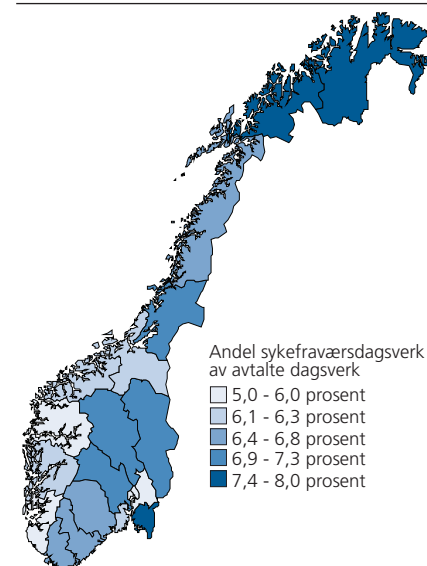
Den høyeste ledigheten blant innvandrere i andre kvartal 2009 hadde Østfold og Finnmark, med henholdsvis 5,9 og 5,6 prosent. Troms og Akershus hadde den laveste innvanderledigheten (begge under 4 prosent). Ledigheten blant innvandrere økte mest i Oppland fra andre kvartal 2008 til samme kvartal året etter (over 3 prosentpoeng økning). Alle fylkene opplevde økt innvanderledighet i denne perioden, og høyest var den blant menn.

Norskfødte med innvandrerforeldre utgjør ikke noen stor gruppe på arbeidsmarkedet ennå. Ettersom dette er en svært ung befolkningsgruppe vil mange dessuten være under utdanning og således stå utenfor arbeidsstyrken. I fjerde kvartal 2008 utgjorde norskfødte med innvandrerforeldre i underkant av 14 000 sysselsatte. De som var i alderen 20-24 år, hadde en sysselsetting på 70 prosent. Dette er 9 prosentpoeng høyere enn nivået blant innvandrere i samme alder og kun 4 prosentpoeng under nivået i befolkningen totalt i denne alderen. Det er svært få arbeidsledige blant norskfødte med innvandrerforeldre. Ved utgangen av mai 2009 var det kun i underkant av 600 som var registrert ledige. Arbeidsledigheten blant de i alderen 15-29 år var på omtrent samme nivå som blant de i samme alder i resten av befolkningen (henholdsvis 4,2 og 4,1 prosent).

Flere innvandrerkvinner ute i jobb

Andelen sysselsatte innvandrere gikk noe opp fra fjerde kvartal 2007 til samme kvartal året etter. Det var innvandrerkvinner som sto for det aller meste av denne økningen. Andelen sysselsatte innvandrerkvinner gikk opp 1,4 prosentpoeng, til 58,7 prosent. Sysselsettingsprosenten blant innvandrer menn var 69,3 prosent. Forskjellen i sysselsettingsprosent mellom innvandrerkvinner og kvinner i hele befolkningen, er på 10 prosentpoeng, mens den

Figur 7. Sykefraværingsdagsverk for arbeidstakere med legemeldt sykefravær, etter bostedsfylke. 2. kvartal 2009. I prosent av avtalte dagsverk (sykefraværingsprosent)

Kilde: Den sentrale sykefraværingsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Statistikken for innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre

Som **innvandrere** regnes her personer som er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre. **Norskfødte med innvandrerforeldre** er personer som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre.

Tallene er hentet fra registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere (<http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/> og <http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/>). Statistikken gjelder bare dem som er registrert bosatte, det vil si at de ifølge Folkeregisteret forventes å oppholde seg i landet i minst seks måneder.

er bare halvparten, 5 prosentpoeng, mellom innvandrer menn og menn i hele befolkningen.

Finnmark og Møre og Romsdal leder an

Finnmark, Møre og Romsdal, Rogaland og Sogn og Fjordane hadde de høyeste andelene sysselsatte innvandrere i 2008 – alle på over 70 prosent. Lavest andel var det i Østfold og Telemark, med en sysselsettingsprosent blant innvandrere på under 60.

Det er flest sysselsatte innvandrere innenfor helse- og sosialtjenester når vi ser på hovedgruppene av næringer. Innenfor hotell- og restaurantvirksomhet samt rengjøringsvirksomhet er sysselsatte innvandrere fra Øst-Europa utenom EU, Asia, Afrika og Latin-Amerika sterkt overrepresenterte.

Er det slik at innvandrere lettere finner arbeid i sentrale strøk av landet enn i mer griségrendte strøk? En fersk SSB-rapport om Innvandrere i norske kommuner (Pettersen 2009) viser at jo mer sentrale kommunene er, jo lavere sysselsetting er det blant innvandrerne. I de minst sentrale kommunene er 66 prosent av innvandrerne sysselsatt, mot 59,6 prosent i de sentrale kommunene – en forskjell på 6,4 prosentpoeng. I befolkningen i alt finner vi ikke den samme sammenhengen. Rapporten beskriver for første gang hvordan demografi, levekår og deltakelse i arbeidsstyrken varierer fra kommune til kommune for 17 av de største innvandrergruppene i Norge. Til sammen er 61 kommuner omtalt i rapporten.

Fortsatt mange på korttidsopphold

I fjerde kvartal 2008 var det i overkant av 77 000 lønnstakere på korttidsopphold i landet (se tekstboks om korttidsopphold). Tallene viste en vekst for personer på korttidsopphold på 20 prosent, hvorav en stor del av økningen kom i bedrifter som leide ut arbeidskraft. En del av veksten i denne næringen og i bygge- og anleggsnæringen er ikke reell, ettersom innføringen av krav om identifikasjonskort for å komme inn på bygge- og anleggsplasser i 2008 førte til bedre rapportering til NAVs Arbeidstakerregister.

Åtte av ti lønnstakere på korttidsopphold kom i 2008 fra Norden og EU-land i Øst-Europa. Polakker og litauere utgjorde det store flertallet i sistnevnte gruppe, med henholdsvis 18 000 og 5 600 personer. De fleste sysselsatte på korttidsopphold var enten ansatt i bedrifter som leide ut arbeidskraft eller i bedrifter innenfor bygge- og anleggsvirksomhet og industri.

Statistikk om korttidsopphold

Med korttidsopphold menes opphold *under seks måneder*, slik at personer ikke blir registrert som bosatt i Det sentrale folkeregisteret.

Tallene er hentet fra statistikken over sysselsatte på korttidsopphold (<http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/>). Statistikken omfatter individuelle arbeidstakere i norske bedrifter, utstasjonerte arbeidstakere fra utenlandske bedrifter med oppdrag i Norge og utleide arbeidstakere fra et bemanningsbyrå når de oppholder seg i Norge. Den omfatter dessuten personer som er bosatt i våre naboland og som pendler over grensen for å arbeide, samt utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller norske skip i utenriksfart. En spesiell gruppe er asylsøkere som er i arbeid, men som ikke har fått oppholdstillatelse. Statistikken omfatter foreløpig ikke selvstendig næringsdrivende og sjøfolk som er bosatt utenfor EØS-land.

Det var svært få arbeidsledige blant dem på korttidsopphold: Kun 723 personer, hvorav 248 kom fra EU-land i Øst-Europa. Dette tilsvarer 0,9 prosent av den delen av arbeidsstyrken som ikke er registrert bosatte. Hovedårsaken til at det var så få arbeidsledige i denne gruppen, er kravet om å ha arbeidet i minst ett år for å ha krav på arbeidsledighetstrygd. Siden det er mange som derfor ikke har krav på arbeidsledighetstrygd har de trolig reist hjem. Dette gjelder blant annet for lønnstakere på korttidsopphold fra EU-landene i Øst-Europa.

Mange funksjonshemmede ønsker arbeid

Ifølge tilleggsundersøkelsen til AKU fra 2. kvartal 2008 oppga omtrent en seksdel av befolkningen i alderen 15-66 år å ha en funksjonshemning, noe som tilsvarte 555 000 personer. Begrepet funksjonshemning blir definert som «fysiske eller psykiske helseproblemer av mer varig karakter som kan medføre begrensninger i det daglige liv». I denne tilleggsundersøkelsen gis det en del konkrete eksempler på hva det siktes til, men til syvende og sist avhenger respondentenes status som funksjonshemmet eller ikke av hva hver enkelt respondent selv oppfatter som en funksjonshemning (Bø og Håland 2009). Vi omtaler for enkelhets skyld denne gruppen som funksjonshemmede.

Litt under halvparten av de funksjonshemmede i alderen 16-66 år var med i arbeidsstyrken i 2008; 45 prosent var sysselsatte, og 2 prosent ble definert som arbeidsledige. Det samme som for 2006 og 2007.

Blant dem med funksjonshemning som ikke var sysselsatte, oppga nesten en tredel at de ønsket arbeid, noe som tilsvarte 92 000 personer. Av disse ble 16 000 definert som arbeidsledige på bakgrunn av kriteriene om aktiv søking og tilgjengelighet for arbeidsmarkedet. Året før var det 63 000 (en femdel) av de funksjonshemmede som oppga at de ønsket arbeid.

Når vi sammenligner andelen sysselsatte blant funksjonshemmede og resten av befolkningen, finner vi at forskjellene i sysselsetting er klart minst blant de yngste. I alderen 15-24 år er differansen 11 prosentpoeng. I denne alderen er mange under utdanning, både blant funksjonshemmede og blant befolkningen totalt.

En av fire ansatte får ikke tilbakemelding

I Levekårsundersøkelsen 2006 (se tekstboks om datagrunnlag) ble ansatte blant annet spurt om de fikk tilbakemelding på arbeidet de gjorde, om de opplevde at det ble tatt hensyn til at de kom med synspunkter knyttet til arbeidet, og hvordan kritiske synspunkter på arbeidsforholdene ble mottatt. I alt 27 prosent av alle som deltok i undersøkelsen, svarte at de sjelden eller aldri fikk tilbakemelding fra overordnede på hvordan de utførte jobben, mens 12 prosent oppga at de ikke ble tatt hensyn til hvis de kom med synspunkter på arbeidsforholdene. Nær en tredel av alle ansatte oppga at de ble møtt med uvilje fra sjefer hvis de kom med kritiske synspunkter på arbeidsforholdene (se figur 8).

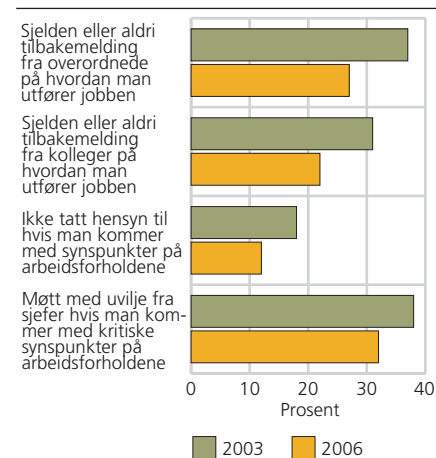
Selv om det er forholdsvis mange som opplever at de ikke får tilbakemelding og blir møtt med uvilje, ser vi en nedgang fra 2003 til 2006 på dette området.

Kvinner minst fornøyd på jobben ...

De aller fleste arbeidstakere har opplevd, eller kommer til å oppleve, en eller annen form for konflikt i løpet av sin yrkeskarriere. Konflikter kan være en indikator på et arbeidsmiljø hvor mobbing kan oppstå, og kan dermed være et faresignal. Data fra levekårsundersøkelsen tyder på at ansatte på arbeidsplasser der det oppleves dårlige forhold, oftere føler seg ille til mote på grunn av forhold på jobben, og de er generelt mindre fornøyd med jobben (Normann og Rønning 2007).

Vi har spurt om to ulike typer dårlige forhold: dårlig forhold mellom ansatte og ledelse samt dårlig forhold mellom ansatte. Det er flere som opplever dårlige forhold mellom ansatte og ledelse enn mellom ansatte. På slutten

Figur 8. **Tilbakemelding og samarbeidsklima. Ansatte. 2003 og 2006. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsene 2003 og 2006, Statistisk sentralbyrå.

Datakilder

Levekårsundersøkelsen (LKU) er en årlig tverrsnittsundersøkelse, gjennomført med jevne mellomrom fra 1973. Fra 1996 har den blitt gjennomført årlig med varierende tema som gjentas hvert tredje år. Utvalget har vært på 5 000 personer.

SSB har kartlagt den norske befolknings arbeidsmiljø først i Arbeidsmiljøundersøkelsene fra 1989 og 1993 og så gjennom levekårsundersøkelsene fra 1996. 2006 er siste år vi har data fra. Datainnsamlingen for 2009 pågår for tiden, og nye data om befolkningens arbeidsmiljø vil foreligge våren 2010.

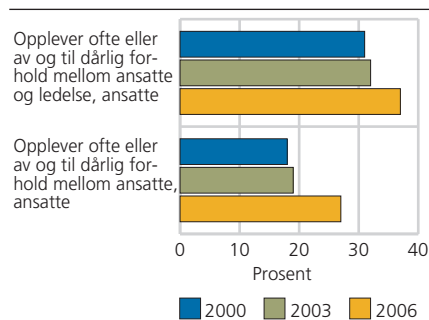
I denne delen av arbeidskapitlet har vi ikke fokusert på regionale forskjeller, fordi arbeidsmiljøet i mindre grad enn andre forhold har sammenheng med hvor i landet man bor. Hvilket yrke og hvilke arbeidsoppgaver man har og hvilken næring man jobber i, er derimot viktige faktorer.

av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet oppga rundt fire av ti at de ofte eller av og til opplevde dårlig forhold mellom ansatte og ledelse. I 1996, 2000 og 2003 var andelen nede på rundt tre av ti, mens tall fra 2006 viser at andelen nå nærmer seg fire av ti igjen (se figur 9).

... og andelen har økt

Fra å være omtrent like stor andel menn som kvinner som opplevde dårlige forhold mellom ansatte og ledelse, har det for 2003 og 2006 vært en større andel kvinner enn menn som

Figur 9. **Dårlig forhold mellom ansatte og ledelse og mellom ansatte. Ansatte. 2000-2006. Prosent**

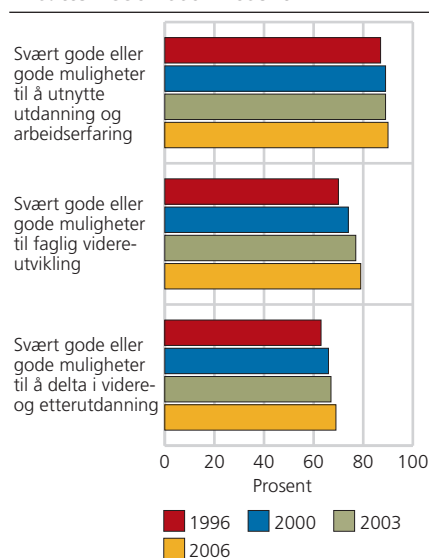
Kilde: Levekårsundersøkelsene 2000-2006, Statistisk sentralbyrå.

opplevde dette. Sykepleiere og pedagoger er de yrkesgruppene der flest svarte at de opplevde dårlige forhold både mellom ansatte og mellom ansatte og ledelse.

Gode utviklingsmuligheter i jobben

Vi ser altså at mange opplever manglende tilbakemelding, uvilje hvis de kommer med kritiske synspunkter, og generelt dårlige forhold på arbeidsplassen. Et mer positivt trekk i arbeidslivet er at stadig flere mener de har gode muligheter til å utvikle seg gjennom jobben. Ni av ti ansatte oppga at de hadde gode muligheter til å utnytte utdanning og arbeidserfaring i jobben i 2006 (se figur 10). Nær åtte av ti svarte at mulighetene til faglig videreutvikling var gode, og nær syv av ti at de hadde gode muligheter til å delta i videre- eller etterutdanning. Fra 1996 til 2006 ser vi en svak økning på alle disse områdene.

Figur 10. **Utviklingsmuligheter i jobben. Ansatte. 1996-2006. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1996-2006, Statistisk sentralbyrå.

Over halvparten bestemmer eget arbeidstempo

Psykososialt arbeidsmiljø kan forstås som de psykologiske og sosiale forholdene mennesker opplever på arbeidsplassen, og disse kan relateres til mange ulike arbeidsforhold (se tekstboks). I Levekårsundersøkelsen 2006 mente mange sysselsatte at de hadde stor grad av selvbestemmelse over eget arbeid. Muligheten til å utøve kontroll over egen arbeidssituasjon er nok et grunnleggende behov hos mennesker, og kan være med på å gi det handlingsrom som er nødvendig for å mestre en ellers belastende situasjon. Over halvparten av norske arbeidstakere opplevde i 2006 å kunne bestemme eget arbeidstempo. Dette gjaldt i større grad menn enn kvinner, og graden av kontroll stiger med alder.

Dette har vi også sett i tidligere år når vi har studert selvbestemmelse, og resultater fra andre land viser samme trend (Burr mfl. 2005). Det er en generell tendens til at det er mindre selvbestemmelse i yrker med høy grad av kunde-/klientkontakt (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008).

I 2006 kunne en av tre selv bestemme hvilke arbeidsoppgaver de skulle få, mens to av tre kunne bestemme hvordan de skulle utføre arbeidet (se figur 11). Dette er en økning fra 2003. Videre kunne nær åtte av ti avgjøre tidspunkt for pauser selv i 2006. For mål vi kan sammenligne med fra tidligere, er det en tendens til at selvbestemmelsen har økt fra 2003 til 2006. En del mål på selvbestemmelse ble imidlertid endret i 2006, så vi kan ikke si noe sikkert om utvikling over tid her.

Flere unge kvinner utsatt for trakassering

I alt 3 prosent av alle sysselsatte var utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet et par ganger i måneden eller oftere i 1989. I 2006 oppgir 4 prosent det samme (se figur 12). Andelen har altså holdt seg på et stabilt nivå de siste 15 årene. Unge kvinner er mest utsatt. I 2003 oppga 7 prosent av de yngste kvinnene at de hadde vært utsatt for dette et par ganger i måneden eller oftere, i 2006 oppga 12 prosent av kvinnene i alderen 16-24 år det samme, så for denne gruppen har det også vært en økning.

Mindre mobbing fra kolleger

Hvor mange som er utsatt for mobbing av arbeidskamerater, har holdt seg på et stabilt og lavt nivå, og har også gått noe ned fra 1989 til 2006. 1 prosent av alle sysselsatte ble utsatt for plaging eller ubehagelig erting fra arbeidskamerater et par ganger i måneden eller mer i 2006, og 1 prosent ble utsatt for plaging eller ubehagelig erting fra overordnede. Det er ikke betydelige alders- eller kjønnsforskjeller her, men variasjoner innenfor ulike yrker. Det er særlig transportarbeidere og operatører av mobile maskiner som skiller seg ut, det vil si sjåfører innenfor person- og varetransport samt ulike typer maskinførere (Normann og Rønning 2007).

5 prosent oppgir at de har blitt utsatt for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen en gang i måneden eller oftere. For 15 år siden, i 1989, oppga 4 prosent det samme. Kvinner har dobbelt så stor sannsynlighet for å bli utsatt for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen som menn, og kvinner i aldersgruppen 25 til 44 år er mest utsatt. At en større andel kvinner er utsatt for vold eller trusler om vold, kan ha sammenheng med at noen yrker, som sykepleier og vernepleier, er spesielt utsatt (Normann og Rønning 2007).

Fysisk arbeidsmiljø – ulike utfordringer i ulike næringer

De fleste indikatorer tyder på at få sysselsatte er utsatt for ulike problemer knyttet til det fysiske arbeidsmiljøet. Det har vært rapportert om en generell lav utsatthet i hele perioden fra 1989 til 2006. Et unntak er at relativt mange sysselsatte har oppgitt at de er utsatt for dårlig inneluft, samtidig som dette har bedret seg fra 2000 til 2006. Selv om de generelle tallene er lave når vi ser på utsatthet for ulike fysiske arbeidsmiljøforhold, er det viktig å være klar over at det er store variasjoner mellom ulike næringer (se tabell 1).

Psykososialt arbeidsmiljø

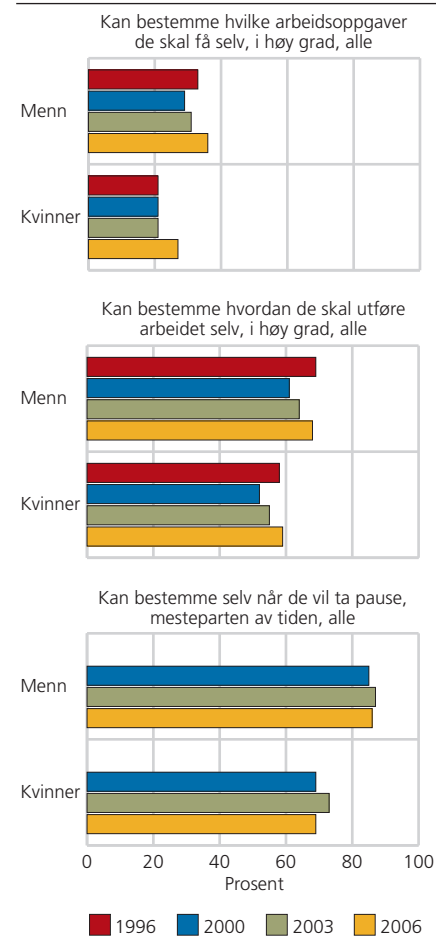
Psykososialt arbeidsmiljø kan forstås som de psykologiske og sosiale forholdene mennesker opplever på arbeidsplassen. I målingen av det psykososiale arbeidsmiljøet ønsker vi å fange opp yrkesaktives **subjektive oppfatninger** om eget arbeidsmiljø.

Mennesker tolker sine omgivelser basert på personlige egenskaper og erfaringer, og dette gjenspeiler viktige individuelle forskjeller som finnes blant folk i arbeidslivet. Det er arbeidstakernes subjektive oppfatninger av psykososiale forhold som avgjør hvilke stressreaksjoner og helserelevante konsekvenser disse forholdene vil medføre (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008).

I Levekårsundersøkelsen (LKU) måler vi mange ulike faktorer:

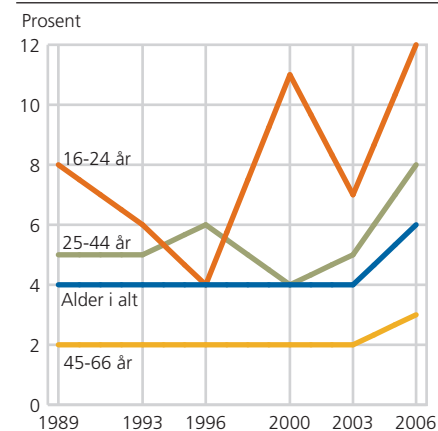
- **krav og kontroll på jobben**
- **utviklingsmuligheter**
- **positive sosiale relasjoner**
- **negative sosiale relasjoner**
- **jobbusikkerhet**

Figur 11. Kontroll over eget arbeid, etter kjønn. Ansatte. 1996-2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1996-2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 12. Utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, etter alder. Ansatte. 1989-2006. Prosent

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996-2006, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1. Ulike fysiske arbeidsmiljøforhold, etter næring. 2006. Prosent

	Utsatt for sterk varme mesteparten av tiden ¹	Utsatt for sterk kulde mesteparten av tiden	Utsatt for dårlig inneklima mesteparten av tiden	Utsatt for støv, gass eller damp mesteparten av tiden	Utsatt for hudirriterende stoffer på huden flere ganger i timen mesteparten av tiden	Utsatt for vann mesteparten av tiden	Utsatt for sterk støv mesteparten av tiden	Utsatt for vibrasjoner mesteparten av tiden
Alle næringer	4	8	28	8	8	16	5	4
Primærnæring	1	32	13	20	9	27	7	19
Bergverk, kraft, annet	4	12	21	8	6	5	10	6
Industri	9	9	29	21	9	11	18	9
Bygg og anlegg	3	31	19	19	7	8	9	12
Varehandel	3	5	27	5	7	10	1	3
Hotell og restaurant	16	3	26	7	19	52	6	1
Transport og kommunikasjon	5	10	25	6	5	8	6	10
Finansiell tjenesteyting	1	4	19	3	3	4	1	2
Offentlig forvaltning	2	4	28	2	4	7	2	1
Undervisning	1	2	36	3	3	6	3	0
Helse- og sosialtjenester	3	5	39	4	15	40	3	1
Annen tjenesteyting	5	4	24	9	7	19	6	3

¹ Mesteparten av tiden = «nesten hele tiden», «3/4 av tiden» eller «halvparten av tiden».

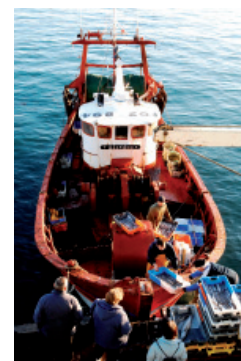
Kilde: Levekårsundersøkelsen 2006.

Tabell 2. Ergonomiske arbeidsmiljøforhold, etter næring. 2006. Prosent

	Sitter på huk/står på kne mesteparten av tiden ¹	Må løfte i ubekvemme stillinger mesteparten av tiden	Arbeider med hendene løftet mesteparten av tiden	Arbeider i fremoverbøyd stilling uten støtte mesteparten av tiden	Arbeider med gjentatte eller ensidige bevegelser mesteparten av tiden	Løfter minst 10 kilo 5 eller flere ganger daglig
Alle næringer	8	7	8	4	38	20
Primærnæring	15	13	12	8	34	42
Bergverk, kraft, annet	6	4	4	2	36	15
Industri	9	9	11	6	48	26
Bygg og anlegg	29	11	25	6	42	43
Varehandel	7	7	10	2	36	19
Hotell og restaurant	5	14	11	11	43	21
Transport og kommunikasjon	3	6	5	4	49	26
Finansiell tjenesteyting	2	2	3	1	51	7
Offentlig forvaltning	2	1	4	2	44	7
Undervisning	4	1	4	2	22	4
Helse- og sosialtjenester	10	10	5	5	23	24
Annen tjenesteyting	3	5	15	5	48	12

¹ Mesteparten av tiden = «nesten hele tiden», «3/4 av tiden» eller «halvparten av tiden».

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2006.

For eksempel er 8 prosent av alle sysselsatte utsatt for støv, gass eller damp mesteparten av tiden, mens dette gjelder for to av ti i primærnæringen, industri og bygg- og anleggsnæringen. I industrien er man i større grad utsatt for støy enn i arbeidslivet generelt, og i næringene hotell og restaurant samt helse- og sosialtjenester er man mer utsatt for hudirriterende stoffer.

Endringer i Levekårsundersøkelsen

Fra og med Levekårsundersøkelsen 2006 vil utvalget i Levekårsundersøkelsen, når arbeidsmiljø er tema, være om lag **19 000 personer i alderen 18-66 år**. Dette vil gi økte muligheter til detaljerte analyser av arbeidsmiljøet i ulike yrkesgrupper og næringer. Det vil også **opprettas et panel**, det vil si at de samme personene som ble trukket ut til å delta i 2006, vil bli kontaktet igjen i 2009 og hvert tredje år fremover. For mer informasjon se Normann (2007).

Nye spørsmål

For å kunne si noe om utviklingen på arbeidsmiljøområdet over tid, er det viktig med stabile indikatorer. Vi har derfor mange indikatorer med lange tidsserier. I 2006 har vi gjort en del endringer og inkludert mange **nye spørsmål om psykososialt arbeidsmiljø**. Dette vil på sikt gi bedre data på dette området, men fører til brudd i tidsseriene på flere av våre indikatorer.

For dokumentasjon av undersøkelsen, se Dalsgaard-Rørvik (2007).

Referanser

Bjørnstad, Roger (2006): Er det økte sykefraværet tegn på et mer inkluderende eller ekskluderende arbeidsliv? *Økonomiske analyser* 6, 2006, Statistisk sentralbyrå, 48-55.

Burr, Hermann, Elsa Bach, Helle Gram og Ebbe Villadsen. *Arbejdsmiljø i Danmark 2005. Et overblikk fra den Nationale ArbejdsmiljøKohorte. Arbejdsmiljøinstituttet. 2005.*

Bø, Tor Petter og Inger Håland (2009): *Funksjonshemma på arbeidsmarknaden*, Rapport 2009/10, Statistisk sentralbyrå (http://www.ssb.no/emner/06/01/rapp_funksjonshemmede/).

Dalsgård-Rørvik, Therese Dorothea (2007): *Samordnet levekårsundersøkelse 2006 - Tverrsnitt. Tema: Arbeidsmiljø. Dokumentasjonsrapport. Notater 2007/47. Statistisk sentralbyrå.*

Normann, Tor Morten og Elisabeth Rønning (2007): *Få utsatt, noen yrker mer utsatt enn andre, Samfunnsspeilet nr 4, 2007. Statistisk sentralbyrå.*

Normann, Tor Morten (2007): *Stor satsing på arbeidsmiljødata, Samfunnsspeilet 2, 2007, Statistisk sentralbyrå.*

Pettersen, Silje Vatne (red.) (2009): *Innvandrere i norske kommuner. Demografi, levekår og deltakelse i arbeidsstyrken*, Rapport 2009/36, Statistisk sentralbyrå (http://www.ssb.no/emner/02/01/10/rapp_200936/rapp_200936.pdf).

Statens Arbeidsmiljøinstitutt (STAMI) (2008): *Psykososialt arbeidsmiljø. Delrapport. Serie: STAMI-rapport, 2008.*

Statistisk sentralbyrå (12. juni 2009): «Lavere sysselsettingsvekst i alle fylker» (<http://www.ssb.no/emner/06/01/regsyst/>).

Statistisk sentralbyrå (23. juni 2009): «77 000 sysselsatte på korttidsopphold» (<http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/>).

Statistisk sentralbyrå (24. juni 2009): «Svak sysselsettingsvekst blant innvandrere» (<http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/>).

Statistisk sentralbyrå (20. august 2009): «Fortsatt økning i innvandrerdeltakelsen» (<http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/>).

Statistisk sentralbyrå (3. september 2009): «Bedring, men fortsatt konjunkturedgang» (<http://www.ssb.no/emner/08/05/kt/>).

Vi har også sett på ergonomisk arbeidsmiljø, blant annet hvorvidt ansatte må stå eller gå mesteparten av arbeidsdagen, sitte på huk eller stå på kne, arbeide i stillinger som belaster ryggen og løfte tungt daglig. Problemer med ergonomisk arbeidsmiljø er forholdsvis utbredt, men vi har ikke sett store endringer generelt i arbeidslivet fra 1996 til 2006 på dette området. Også her finner vi store variasjoner når vi sammenligner ulike næringer (se tabell 2).

Eldre kvinner har mest yrkesrelaterte helseplager

I overkant av en av ti sysselsatte har smerter i nakke, skuldre eller øvre del av ryggen som de oppga at helt eller delvis skyldtes arbeidet. Dette er den helseplagen som flest sysselsatte mente var yrkesrelatert. Det var noen færre med slike plager i 2006 enn tidligere år.

Kroppslige helseproblemer som skyldtes arbeidet, stiger med økende alder i undersøkelsen, og flere kvinner enn menn har slike plager. Nær en tredel av alle sysselsatte følte seg fysisk utmattet da de kom hjem fra jobb. Dette gjaldt både yngre og eldre arbeidstakere og oftere for kvinner enn for menn.